

Кокун О.М. Особливості формування професійної спрямованості та компетентності майбутніх фахівців професій типу “людина-людина” // Наук. записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / За ред. академіка С.Д. Максименка. – К.: Ніка-Центр, 2011. – Вип. 39. – С. 183 – 198.

О.М. Кокун

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ТА КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙ ТИПУ “ЛЮДИНА-ЛЮДИНА”

В статті представлено результати досліджень особливостей формування професійної спрямованості та компетентності фахівців професій типу “людина-людина” на етапі їх професійної підготовки. Ці результати можуть бути використані з метою підвищення ефективності професійної підготовки фахівців подібного профілю діяльності.

***Ключові слова:** професійне становлення, професії типу “людина-людина”, професійна підготовка.*

Для нинішнього етапу розвитку суспільства характерне постійне підвищення значимості професій типу “людина-людина”. І особливо тих з них, які мають перетворюючий характер щодо особистості інших людей (вчителі, викладачі, психологи, менеджери-керівники, соціальні працівники, бізнес-тренери тощо). Вимоги до фахівців цих професій та особливості їх роботи та за останні 15 - 20 років зазнали значних змін у зв’язку із кардинальною трансформацією соціально-політичного та економічного ладу у нашій країні, а також із все більш інтенсивною інтеграцією України до світової спільноти.

Це зумовлює необхідність інтеграції численних, але досить різнорідних досліджень, пов’язаних із різними аспектами становлення фахівця у професіях типу “людина-людина”, визначення сучасних особливостей становлення фахівця у таких професіях, поєднання суто психологічних та психофізіологічних аспектів даної проблеми, а також розробки цілісної системи психологічного забезпечення всіх етапів становлення фахівця у професіях типу “людина-людина” (від етапу професійної орієнтації до етапу вищих професійних досягнень). Зокрема, на користь сказаного служать доводи багатьох сучасних українських дослідників.

Так, збільшення актуальності проблеми підготовки психологів (одна із найбільш популярних нині професій, що відноситься до типу „людина-людина”), на думку, Т.М. Данилової [3] зумовлена виникненням предметних сфер, де допомога кваліфікованих психологів-професіоналів є необхідною, оскільки бурхливий розвиток різних галузей, тісно пов’язаних з економічними і соціальними проблемами суспільства, вимагає підготовки практичних психологів у галузі реклами, промисловості, бізнесу, менеджменту, консультативної та терапевтичної практики. Н.Ф. Шевченко [10] також, відзначаючи збільшення потреби суспільства у роботі психолога, вказує, що найбільшою вона є у сфері освіти, охорони здоров’я, армії, міліції, кадрових агентств, державних структурах. Л.В. Мова [7] підвищення значущості психологічних професій вбачає у збільшенні потреби на-

селення у кваліфікованій психологічній допомозі внаслідок проблем зумовлених нестабільністю існування та соціальною незахищеністю громадян.

Багато науковців ([1], [6], [11] та ін.) вказують й на надзвичайно важливе значення для існування і розвитку нашого суспільства фахівців із педагогічних професій. Не менше значення для суспільства, поряд із вищевказаними, мають і інші професії, що відносяться до типу „людина-людина” (менеджери-керівники, соціальні працівники, бізнес-тренери тощо). Н.А. Сургунд [9] справедливо підкреслює, що необхідність психологічного професійного відбору особливо актуальною є саме для професій типу „людина-людина”.

Разом з тим, як можна зробити висновок із досліджень вітчизняних науковців [2], [10], у підготовці фахівців із різних професій, що відносяться до типу „людина-людина”, наявне суттєве протиріччя: з одного боку, соціально-економічні зміни, що відбуваються в суспільстві зумовлюють підвищення вимог до таких фахівців, їхньої активності і відповідальності відносно власного професійного й особистісного розвитку, а з іншого – підготовка цих фахівців здебільшого залишається значною мірою суто формальною, а їх професійний розвиток найчастіше відбувається стихійно.

Також слід відзначити, що якщо етапам професійного відбору і, особливо, професійної підготовки професій типу “людина-людина” присвячено порівняно багато досліджень, то дослідження подальших етапів становлення фахівця у таких професіях практично не здійснювались (за виключенням окремих досліджень вчителів). Отже, системне психологічне забезпечення всіх етапів професійного становлення фахівців професій типу “людина-людина”, передбачає постійне підвищення їх професійної кваліфікації й ефективності за умови безупинного особистісного розвитку. Ґрунтуватися подібне забезпечення має на науково достовірних результатах досліджень, що характеризують психологічні особливості діяльності і професійного становлення фахівця.

В даній статті ми викладемо результати наших досліджень, спрямованих на визначення особливостей формування професійної спрямованості та компетентності фахівців професій типу “людина-людина” на етапі їх професійної підготовки.

Отже, окреслити теоретико-методологічні передумови психологічного забезпечення становлення фахівця у професіях типу “людина-людина”, проаналізувавши етапи, складові та чинники такого становлення, а також властиві для даних професій особливості діяльності.

В ході досліджень використовувався спеціально розроблений нами для даного етапу професійного становлення опитувальник та три психодіагностичні методики: 1) диференційно-діагностичний опитувальник Є.О. Климова; 2) методика виявлення “Комунікативних та організаційних здібностей” (КОЗ-2); 3) Шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема. Проведення наших досліджень засновувалось на використанні такого психодіагностичного підходу як *дистанційна професійна психодіагностика* [5] із застосуванням розробленого нами діагностичного сайту <http://prof-diagnost.org>.

Всього у дослідженнях взяли участь 901 студент та аспірант із усіх 15 країн колишнього СРСР (234 чоловіки і 667 жінок). З них 490 опановують типові професії

типу “людина-людина” (психологи, вчителі, вихователі, лікарі, адвокати, менеджери, дипломати та ін.), чи пов’язані із роботою з людьми (актори, військові, адміністратори, торгівельні працівники, перукарі, журналісти та ін.), а 411 професії інших типів (хіміки, бухгалтери, економісти, інженери, дизайнери, архітектори, мистецтвознавці, програмісти та ін.). Результати студентів, які опановують професії інших типів, використовувались для порівняльного аналізу. Із 901 досліджуваного. Хоча жінок взяло участь у дослідженні значно більше, ніж чоловіків, проте, їх кількісне співвідношення виявилось практично однаковим за країнами проживання, обраними для навчання професіями, курсами навчання та віком.

Загальні особливості професійної спрямованості та компетентності майбутніх фахівців професій типу “людина-людина”

Порівняння отриманих нами результатів досліджуваних за показниками, які характеризують рівень сформованості їх професійної спрямованості та компетентності за *статевим аспектом* показало, що всі вказані показники у чоловіків та жінок виявилися дуже близькими і *не мають статистично достовірних відмінностей*. Тому у таблицях 1 - 5 вони подані в за вією вибіркою студентів, які опановують професії типу “людина-людина” (n = 490). Природно, що на ці результати вплинуло кількісне переважання студентів I курсу. Проте цю диспропорційність результатів буде компенсовано далі при розгляді особливостей *динаміки* (формування) вказаних показників в процесі професійної підготовки студентів та аспірантів.

Також виявилось, що абсолютно всі отримані нами усереднені показники майбутніх фахівців, які опановують професії типу “людина-людина” практично (та статистично) *не відрізняються* і у залежності від *країни проживання* (порівнювалися між собою показники досліджуваних з України, Росії та інші країн колишнього СРСР).

Таблиця 1.

Оцінка студентами власного рівня знань про умови і особливості майбутньої професії (новотвір - професійна підготовленість)

| Оцінка власних знань про умови і особливості професії | | | | |
|---|------|------------------|--------|-----------|
| Нічого | Мало | Близько половини | Багато | Майже все |
| 3% | 20% | 43% | 29% | 5% |

Таблиця 2.

Оцінка студентами власного рівня професійних знань та вмінь на даний момент (новотвір - професійна підготовленість)

| Оцінка власного рівня професійних знань та вмінь на даний момент | | | | |
|--|--------|-----------|-------|------------|
| Дуже низькі | Низькі | Посередні | Добрі | Дуже добрі |
| 5% | 26% | 46% | 21% | 2% |

Таблиця 3.

**Намір студентів працювати за майбутньою професією
(новотвір - професійне самовизначення)**

| Працювати за майбутньою професією | | | | |
|-----------------------------------|------------------|----------------|----------------|--------|
| Не будуть | Скоріш не будуть | Ще не вирішили | Напевно будуть | Будуть |
| 2% | 9% | 22% | 32% | 35% |

Таблиця 4.

**Оцінка студентами власного рівня готовності до самостійної праці
(новотвір - готовність до самостійної праці)**

| Оцінка готовності до самостійної праці | | | | |
|--|--------|-----------|-------|------------|
| Дуже погана | Погана | Посередня | Добра | Дуже добра |
| 6% | 23% | 42% | 23% | 6% |

Таблиця 5.

Навчальна самоефективність студентів

| НАВЧАЛЬНА САМОЕФЕКТИВНІСТЬ | Бали | Кількість студентів |
|-----------------------------|--------------------|---------------------|
| Висока | 36 - 40 | 17% |
| Вища за середню | 30 - 35 | 47% |
| Середня | 25 - 29 | 30% |
| Нижча за середню | 20 - 24 | 5% |
| Низька | ≥ 19 | 1% |
| Середній показник /n = 259/ | M = 31,04; σ = 4,6 | |

Отже, щодо таких новотворів *професійної компетентності*, які характерні для етапу професійної підготовки становлення фахівця як професійна підготовленість та готовність до самостійної праці (див. табл. 1, 2 та 4) спостерігається майже нормальний розподіл отриманих показників. Це можна вважати природним, оскільки вказані новотвори набуваються студентами досить індивідуально і поступово в процесі навчання. Також природним можна вважати переважання (дві третини) студентів, які збираються працювати за своєю майбутньою професією, оскільки професійний вибір робився ними ще до початку навчання; практично така ж кількість має високий та вищий за середній рівень навчальної самоефективності (див. табл. 3 та 5). А ось третина з них, які не впевнені у правильності такого вибору та мають середній та нижче рівень навчальної самоефективності потребують індивідуальної роботи, оскільки це не може негативно позначатися на успішності опанування професії та ставить під сумнів доцільність витрачання на навчання чималих коштів (державних чи батьків).

Щодо професійної спрямованості студентів (таблиці 6 та 7), то більше половини з них сильно чи дуже сильно бажають мати саме ту професію, за якою вони навчаються; та 80% мають рівень зацікавленості у навчанні від вище за середній до дуже високого. Приблизно такі самі результати отримувались нами за останні 10 років при проведенні досліджень серед студентів українських ВНЗ [4], [8].

Таблиця 6.

Оцінка студентами бажання мати професію, за якою вони навчаються

| Бажають мати дану професію | | | |
|----------------------------|------------|--------|-------------|
| Не дуже | Посередньо | Сильно | Дуже сильно |
| 12% | 35% | 30% | 23% |

Таблиця 7.

Оцінка студентами власної зацікавленості у навчанні

| Зацікавленість у навчанні | | | | |
|---------------------------|-----------|-----------------|--------|-------------|
| Низька | Посередня | Вища за середню | Висока | Дуже висока |
| 3% | 17% | 34% | 32% | 24% |

Не можемо обійти увагою при аналізі отриманих результатів значні статеві відмінності, що було виявлено у студентів, які опановують професії типу “людина-людина” за Диференційно-діагностичним опитувальником Є.О. Климова (табл. 8). Так, при наявності істотно вищих рівнів схильності чоловіків до професій типу “людина-техніка” і жінок – до професій типу “людина-художній образ” та “людина-природа”, що є цілком природним, найголовніше, що середні рівні схильностей досліджуваних різної статі до обраних професій типу “людина-людина” відрізняються неістотно та перевищують рівні схильностей до всіх інших чотирьох типів професій.

Таблиця 8.

Статеві відмінності у студентів, які опановують професії типу “людина-людина” за Диференційно-діагностичним опитувальником Є.О. Климова

| № | Типи професій | Чоловіки (n = 123) | | Жінки (n = 367) | | p ≤ |
|---|-------------------------|--------------------|------|-----------------|------|-------|
| | | М | σ | М | σ | |
| 1 | “Людина-природа” | 2,54 | 1,67 | 3,19 | 1,89 | 0,01 |
| 2 | “Людина-техніка” | 4,16 | 1,82 | 2,77 | 1,57 | 0,001 |
| 3 | “Людина-людина” | 5,77 | 1,60 | 5,38 | 1,66 | 0,1 |
| 4 | “Людина-знак” | 3,70 | 1,70 | 3,51 | 1,92 | - |
| 5 | “Людина-художній образ” | 3,82 | 1,89 | 5,14 | 1,89 | 0,001 |

Динаміка формування професійної спрямованості та компетентності майбутніх фахівців професій типу “людина-людина” в процесі професійної підготовки

Встановлена у нашому дослідженні динаміка різних показників професійної спрямованості та компетентності досліджуваних студентів й аспірантів впродовж опанування професії (таблиця 9) є досить цікавою, на наш погляд – закономірною, та досить наочно характеризує професійно-психологічні особливості їх професійного становлення.

Показники професійної спрямованості та компетентності майбутніх фахівців професій типу “людина-людина” на різних етапах професійної підготовки (за анкетуванням)

| № | Показники | Курс навчання | | | | | | |
|---|-------------------------------|---------------|------|------|------|------|--------|------|
| | | I | II | III | IV | V | VI-VII | Асп. |
| 1 | Бажання мати дану професію | 2,83 | 2,62 | 2,46 | 2,49 | 2,27 | 2,74 | 2,95 |
| 2 | Зацікавленість у навчанні | 3,60 | 3,15 | 3,04 | 3,25 | 3,20 | 3,56 | 3,71 |
| 3 | Намір працюв. за професією | 4,07 | 4,00 | 3,57 | 3,59 | 3,63 | 4,04 | 4,29 |
| 4 | Знання умов і особл. професії | 3,00 | 3,00 | 3,35 | 3,28 | 3,37 | 3,52 | 3,58 |
| 5 | Рівень проф. знань та вмінь | 2,63 | 2,81 | 3,05 | 3,10 | 3,08 | 3,19 | 3,62 |
| 6 | Готовність до самост. праці | 2,77 | 2,83 | 3,16 | 3,12 | 3,22 | 3,21 | 3,90 |

Так, щодо професійної спрямованості (оцінка студентами власного бажання мати професію, наміру за нею працювати* та зацікавленості у навчанні) ми бачимо, що вона суттєво зменшується від першого до третього курсів (на рівні достовірності $p \leq 0,01 - 0,001$). Далі бажання мати дану професію ще більше зменшується к п'ятому курсу ($p \leq 0,001$ у порівнянні з першим), а зацікавленість у навчанні незначно відновлюється. Потім всі три показники на останніх (шостому-сьомому) курсах навчання значно збільшуються ($p \leq 0,05 - 0,001$ у порівнянні з третім), практично досягаючи рівня першого курсу, але не перевищуючи його! Але найвищий рівень професійної спрямованості фіксується у аспірантів, перевищуючи вже не тільки рівень шостого-сьомого курсів, але й першого.

Отже, професійна спрямованість студентів впродовж навчання у ВНЗ, на жаль, не збільшується. Найвищою вона є на першому курсі, коли вони обравши певну професію приступили до навчання. Подальше її погіршення, на наш погляд, можна значною мірою пояснити недосконалою організацією та якістю навчального процесу у ВНЗ, що призводить до зниження в студентів мотивації до навчання та бажання мати певну професію. Відновлення рівня професійної спрямованості студентів на останніх курсах ВНЗ, на наш погляд, пояснюється не стільки її реальним збільшенням, скільки тим, що на цих курсах (рівень магістратури), здебільшого залишилися найкращі студенти, а найгірші – відсіялися. Тим же можна пояснити й найвищі показники професійної спрямованості у аспірантів, які, до речі, дуже незначно перевищили показники студентів першого курсу.

А ось показники професійної компетентності (самооцінка знань умов і особливостей професії, рівня професійних знань та вмінь та готовності до самостійної праці), навпаки, різко збільшуються від першого до третього курсів (на рівні достовірності $p \leq 0,01 - 0,001$). Далі, подібна тенденція до поліпшення вказаних показників зберігається, проте, не так виражено. І знов їх різкий «стрибок» спостерігається в аспірантів ($p \leq 0,05 - 0,001$ в порівнянні з третім-четвертим курсами). Така динаміка, на наш погляд, є цілком природною та пов'язана із закономірним

* При аналізі динаміки показників впродовж навчання студентів у ВНЗ (та у подальшому аналізі результатів дослідження), їх намір працювати за професією, яку вони опановують, нами розглядався як складова професійної спрямованості.

набуванням майбутніми фахівцями професійної компетентності впродовж навчання та, знову ж таки, відбором кращих студентів в магістратуру та аспірантуру.

Далі розглянемо динаміку впродовж навчання студентів у ВНЗ психодіагностичних показників, які являють собою для професій типу “людина-людина” професійно важливі якості – комунікативні та організаційні здібності, а також показників навчальної самоефективності (таблиця 10). Цікаво, що всі ці показники найвищого рівня досягають на четвертому курсі. Але з них тільки динаміка навчальної самоефективності з першого по четвертий курс є поступальною (кожного року показник збільшується) і статистично достовірною ($p \leq 0,05$ при порівнянні першого з четвертим курсами). Це, на наш погляд, також є цілком природним та пов’язане із закономірним збільшенням адаптованості студентів до умов та вимог навчання. Як ми зазначали вище, за цей же період спостерігається й майже така сама динаміка показників професійної компетентності.

Таблиця 10.

Показники навчальної самоефективності, комунікативних та організаційних здібностей майбутніх фахівців професій типу “людина-людина” на різних етапах професійної підготовки

| № | Показники | Курс навчання | | | | | | |
|---|----------------------------|---------------|-------|-------|-------|-------|--------|-------|
| | | I | II | III | IV | V | VI-VII | Асп. |
| 1 | Навчальна самоефективність | 30,36 | 31,46 | 31,74 | 32,09 | 30,88 | 31,21 | 31,2 |
| 2 | Комунікативні та здібності | 11,99 | 10,81 | 11,32 | 12,53 | 11,4 | 11,94 | 12,0 |
| 3 | Організаційні здібності | 12,99 | 12,46 | 13,65 | 14,06 | 12,97 | 13,63 | 13,88 |

А от щодо розвитку таких важливих для професій типу “людина-людина” професійно важливих якостей як комунікативні та організаційні здібності, то можна констатувати, що якої-небудь поступальної динаміки не спостерігаються і їх зміни не є достовірними. Це, ми вважаємо, вважаємо наслідком відсутності цілеспрямованого розвитку цих якостей під час професійної підготовки фахівців, що можна розглядати як її суттєвий недолік.

Особливості професійної спрямованості, компетентності та професійно важливих якостей майбутніх фахівців професій типу “людина-людина” у порівнянні із майбутніми фахівцями професій інших типів

Порівняння отриманих у нашому дослідженні показників професійної спрямованості, компетентності та професійно важливих якостей майбутніх фахівців професій типу “людина-людина” із показниками майбутніх фахівців професій інших типів дало можливість отримати, на наш погляд, досить цікаві результати.

Так всі три показники професійної спрямованості (оцінка студентами власного бажання мати професію, наміру за нею працювати та зацікавленості у навчанні) і один показник компетентності майбутніх фахівців професій типу “людина-людина” значно та на достовірному рівні ($p \leq 0,05 - 0,001$) перевищують аналогічні показники майбутніх фахівців професій інших типів (таблиця 11). Можливо це може бути зумовлено такими чинниками як: цікавіша професійна підготовка при опануванні професій типу “людина-людина”, більш свідомий їх

вибір, потенційно більший рівень заробітку, який вони можуть давати, наявність психологічних відмінностей в осіб, які вибрали професії даного типу, у порівнянні із особами, які обрали професії інших типів та ін. Але щодо ступеню впливу кожного із цих чинників на отриманий результат можуть дати відповідь лише подальші поглиблені дослідження.

Таблиця 11.

Порівняння показників професійної спрямованості та компетентності майбутніх фахівців професій типу “людина-людина” із показниками майбутніх фахівців професій інших типів

| № | Показники | Тип професій | n | M | σ | $p \leq$ |
|---|-------------------------------------|---------------|-----|------|----------|----------|
| 1 | Бажання мати дану професію | людина-людина | 490 | 2,63 | 0,96 | 0,001 |
| | | інші | 411 | 2,31 | 0,95 | |
| 2 | Зацікавленість у навчанні | людина-людина | 490 | 3,37 | 1,01 | 0,001 |
| | | інші | 411 | 3,14 | 1,06 | |
| 3 | Намір працювати за професією | людина-людина | 490 | 3,91 | 1,03 | 0,05 |
| | | інші | 411 | 3,75 | 1,07 | |
| 4 | Знання умов і особливостей професії | людина-людина | 490 | 3,13 | 0,89 | 0,01 |
| | | інші | 411 | 2,97 | 0,89 | |
| 5 | Рівень професійних знань та вмій | людина-людина | 490 | 2,89 | 0,86 | – |
| | | інші | 411 | 2,85 | 0,88 | |
| 6 | Готовність до самостійної праці | людина-людина | 490 | 2,99 | 0,97 | – |
| | | інші | 411 | 2,93 | 1,04 | |

Цікавими та закономірними, на наш погляд, є отримані відмінності у показниках за Диференційно-діагностичним опитувальником Є.О. Климова у майбутніх фахівців професій типу “людина-людина” та професій інших типів (таблиця 12). Так, майбутні фахівці професій типу “людина-людина” істотно (на рівні достовірності $p \leq 0,001$) перевищують за рівнем схильності фахівців професій інших типів не тільки за типом “людина-людина”, але й також за типом “людина-природа”. При цьому, в них вираженість середнього показника за типом “людина-людина” значно перевищує показники за іншими типами. Показники за типом “людина-художній образ” у цих двох груп досліджуваних практично не відрізняються. А майбутні фахівці професій інших типів достовірно ($p \leq 0,001$) перевищують за рівнем схильності фахівців професій типу “людина-людина” за показниками типів “людина-техніка” та “людина-знак”.

Таблиця 12.

**Відмінності показників Диференційно-діагностичного опитувальника
Є.О. Климова у майбутніх фахівців професій типу “людина-людина”
та професій інших типів**

| № | Показники типу професії | Тип професій | n | M | σ | $p \leq$ |
|---|-------------------------|---------------|-----|------|----------|----------|
| 1 | “Людина-природа” | людина-людина | 490 | 3,03 | 1,85 | 0,001 |
| | | інші | 411 | 2,56 | 1,88 | |
| 2 | “Людина-техніка” | людина-людина | 490 | 3,13 | 1,74 | 0,001 |
| | | інші | 411 | 3,58 | 1,77 | |
| 3 | “Людина-людина” | людина-людина | 490 | 5,48 | 1,65 | 0,001 |
| | | інші | 411 | 4,75 | 1,68 | |
| 4 | “Людина-знак” | людина-людина | 490 | 3,56 | 1,87 | 0,001 |
| | | інші | 411 | 4,15 | 1,88 | |
| 5 | “Людина-художній образ” | людина-людина | 490 | 4,81 | 1,97 | – |
| | | інші | 411 | 4,96 | 2,02 | |

Також, на нашу думку, природним є те, що майбутні фахівці професій типу “людина-людина” мають суттєво вищі (на рівні достовірності $p \leq 0,01 - 0,001$) діагностичні показники таких професійно важливих для цього типу професій якостей як комунікативні та організаційні здібності (таблиця 13). А навчальна самоефективність, при цьому, у наших двох порівнюваних вибірках майже не відрізняється.

Таблиця 13.

Відмінності показників навчальної самоефективності, комунікативних та організаційних здібностей у майбутніх фахівців професій типу “людина-людина” та професій інших типів

| № | Показники | Тип професій | n | M | σ | $p \leq$ |
|---|----------------------------|---------------|-----|-------|----------|----------|
| 1 | Навчальна самоефективність | людина-людина | 490 | 31,04 | 4,57 | – |
| | | інші | 411 | 30,64 | 4,62 | |
| 2 | Комунікативні та здібності | людина-людина | 490 | 11,50 | 4,80 | 0,001 |
| | | інші | 411 | 10,08 | 5,08 | |
| 3 | Організаційні здібності | людина-людина | 490 | 13,25 | 3,48 | 0,01 |
| | | інші | 411 | 12,50 | 3,91 | |

Таким чином, на основі аналізу результатів досліджень щодо особливостей формування професійної спрямованості та компетентності майбутніх фахівців професій типу “людина-людина”, можна зробити такі **висновки**:

- Майбутні фахівці професій типу “людина-людина” практично не відрізняються між собою за показниками професійної спрямованості та компетентності як за *статевим аспектом*, так і у залежності від *країни проживання*.
- Дві третини майбутніх фахівців мають намір працювати за своєю професією та

високий та вищий за середній рівень навчальної самоефективності. Третина з них, які не впевнені у правильності такого вибору та мають неналежні рівні навчальної самоефективності, потребують індивідуальної роботи.

- Досліджувані переважно відрізняються належним рівнем професійної спрямованості – більше половини з них сильно чи дуже сильно бажають мати саме ту професію, за якою вони навчаються; та 80% мають рівень зацікавленості у навчанні від вище за середнього до дуже високого.
- За наявності у майбутніх фахівці професій типу “людина-людина” значних статевих відмінностей за частиною показників ДДО Є.О. Климова (чоловіки мають істотно вищий рівень схильності до професій типу “людина-техніка”, а жінки – до професій типу “людина-художній образ” та “людина-природа”), найголовніше, що середні рівні схильностей досліджуваних різної статі до обраних професій типу “людина-людина” *відрізняються неістотно та перевищують* рівні схильностей до всіх інших чотирьох типів професій.
- Встановлена динаміка показників професійної спрямованості та компетентності майбутніх фахівці професій типу “людина-людина” впродовж опанування професії характеризує професійно-психологічні особливості їх професійного становлення. Професійна спрямованість суттєво зменшується від першого до третього курсів. Далі такий її показник як бажання мати дану професію ще більше зменшується к п’ятому курсу, а зацікавленість у навчанні незначно відновлюється. Потім всі три показники на останніх (шостому-сьомому) курсах навчання значно збільшуються, практично досягаючи рівня першого курсу, але не перевищуючи його. Найвищий рівень професійної спрямованості фіксується у аспірантів, перевищуючи вже не тільки рівень шостого-сьомого курсів, але й першого. Отже, професійна спрямованість студентів впродовж навчання у ВНЗ, на жаль, не збільшується. Найвищою вона є на першому курсі, коли вони обравши певну професію приступили до навчання. Подальше її погіршення значною мірою пояснюється недосконалою організацією та якістю навчального процесу у ВНЗ, що призводить до зниження в студентів мотивації до навчання та бажання мати певну професію. Відновлення рівня професійної спрямованості студентів на останніх курсах ВНЗ пояснюється не стільки її реальним збільшенням, скільки тим, що на цих курсах (рівень магістратури та аспірантури), здебільшого залишилися найкращі студенти.
- На відміну від спрямованості, показники професійної компетентності різко збільшуються від першого до третього курсів. Далі, подібна тенденція до поліпшення вказаних показників зберігається, проте, не так виражено. І знов їх різкий «стрибок» спостерігається в аспірантів. Подібна динаміка є цілком природною та пов’язана із закономірними набуванням майбутніми фахівцями професійної компетентності впродовж навчання та, знову ж таки, відбором кращих студентів в магістратуру та аспірантуру.
- Всі психодіагностичні показники професійно важливих якостей найвищого рівня досягають на четвертому курсі. Але з них тільки динаміка навчальної самоефективності з першого по четвертий курс є поступальною і статистично достовірною, що пов’язане із закономірним збільшенням адаптованості сту-

дентів до умов та вимог навчання. А от такі важливі для професій типу “людина-людина” якості як комунікативні та організаційні здібності практично не розвиваються. І це є суттєвим недоліком професійної підготовки.

- Отримані показники професійної спрямованості, компетентності та професійно важливих якостей майбутніх фахівців професій типу “людина-людина” закономірно відрізняються від показників майбутніх фахівців професій інших типів. Так всі три показники спрямованості і один показник компетентності майбутніх фахівців професій типу “людина-людина” значно перевищують аналогічні показники майбутніх фахівців професій інших типів. За ДДО Є.О. Климова, перші істотно перевищують за рівнем схильності фахівців професій інших типів не тільки за типом “людина-людина”, але й за типом “людина-природа”. При цьому, в них вираженість середнього показника за типом “людина-людина” значно перевищує показники за іншими типами. Показники за типом “людина-художній образ” у двох групах практично не відрізняються. А майбутні фахівці професій інших типів достовірно перевищують першу вибірку за показниками типів “людина-техніка” та “людина-знак”. Майбутні фахівці професій типу “людина-людина” мають суттєво вищі діагностичні показники таких професійно важливих для цього типу професій якостей як комунікативні та організаційні здібності. А навчальна самоефективність, при цьому, у двох порівнюваних вибірках майже не відрізняється.

Література

1. Болтівець С.І. Педагогічна психогігієна: теорія та методика / С.І. Болтівець. - К.: Редакція "Бюлетеня ВАК України", 2000. - 303 с.
2. Вілюжаніна Т.А. Динаміка ціннісно-сміслової сфери особистості в процесі професійного становлення майбутніх психологів: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Т.А. Вілюжаніна. - К., 2006. - 22 с.
3. Данилова Т.М. Формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього практичного психолога: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Т.М. Данилова. - К., 2004. - 19 с.
4. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: [Монографія] / О.М. Кокун. - К.: Міленіум, 2004. - 265 с.
5. Кокун О.М. Теоретико-методологічні та практичні засади дистанційної психодіагностики в професійній сфері / О.М. Кокун // Практична психологія та соціальна робота. - 2010. - № 7. - С. 65 - 68.
6. Максименко С.Д. Професійне становлення молодого вчителя: [навч. посіб. для студ. пед. вузів] / С.Д. Максименко, Т.Д. Щербан. - Ужгород: Закарпаття, 1998. - 105 с.
7. Мова Л.В. Психологічні особливості забезпечення особистісної самореалізації майбутніх психологів у процесі фахової підготовки: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Л.В. Мова - К., 2003. - 20с.
8. Психофізіологічне забезпечення готовності студентів до педагогічної діяльності: Монографія / За ред. О.М. Кокуна. - К.: Педагогічна думка, 2008. – 296 с.

9. Сургунд Н.А. Психодіагностика професійної придатності майбутнього практичного психолога: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Н.А. Сургунд. - К., 2004. - 22 с.
10. Шевченко Н.Ф. Формування професійної свідомості практичних психологів у системі вищої освіти: Автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Н.Ф. Шевченко. - К., 2006. - 32с.
11. Юрківський Є.В. Психологічні детермінанти конфліктності вчителя у педагогічній взаємодії: Автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07 / Є.В. Юрківський. - К., 2002. - 19 с.

В статье представлены результаты исследований психологических особенностей профессионального становления банковских менеджеров. Эти результаты могут быть использованы с целью психологического обеспечения профессионального становления специалистов подобного профиля деятельности.

Ключевые слова: профессиональное становление, менеджеры, психологическое обеспечение профессиональной деятельности.

В статье представлены результаты исследований особенностей формирования профессиональной направленности и компетентности специалистов профессий типа “человек-человек” на этапе их профессиональной подготовки. Эти результаты могут быть использованные с целью повышения эффективности профессиональной подготовки специалистов подобного профиля деятельности.

Ключевые слова: профессиональное становление, профессии типа “человек-человек”, профессиональная подготовка.

The article consists the researches' results which characterize the features of professional orientation and competence from students, which study of professions “persons-persons” type. These results can be used for better efficiency of study such students.

Key words: professional becoming, professions “persons-persons” type, professional study.